

irtifakına sahip kişinin yetkisinden farklıdır. Birincisi doğrudan kanunun tanıdığı bir izin ve ibâha, ikincisi aynı hak niteliğinde bir irtifak hakkıdır. Metrûk arazinin ikinci kısmı olan, bir yerleşim biriminin faydalanması için tahsis edilen araziler üzerinde ise buradaki halk lehine kurulmuş bir tür irtifak hakkından bahsedilebilir. Zira baltalık, mera vb. arazilerden istifadede ilgili yerleşim merkezinin inhiyası söz konusudur.

Kamunun yararlanmasına ayrılan metrûk arazi, mevzubahis vasfını ya devlet tarafından bu maksatla tahsis edilmek veya eskiden beri bu şekilde kullanılmak suretiyle kazanır ve niteliği değişmediği sürece diğer bir mülkiyet hakkına ya da sınırlı aynı hakka konu olamaz. Hiç kimsenin bu yerlerde başkalarından ayrı fiilî veya hukukî bir tasarrufta bulunma hakkı yoktur. Meselâ yollara özel mülk olarak ağaç dikilip bina yapılamaz. Mera ve harman yeri ekilip biçilemez veya başka amaçlarla kullanılamaz. Bu gibi fiilî tasarruflar yanında metrûk arazi satış, kira vb. hukukî tasarruflara da konu teşkil etmez. Böyle bir araziden istifade edenlerin ortak iradeleriyle bile toprağın tahsis ciheti değiştirilemez ve onda ferdî haklar kurulamaz.

Doktrindeki hâkim görüşe göre devlet metrûk arazinin çıplak mülkiyetine sahip değildir ve bu yerin niteliğini keyfî olarak değiştiremez; tahsis cihet ve şekillerine aykırı tasarrufta bulunamaz. Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki bu topraklar üzerindeki hakkı bir denetim ve gözetim yetkisinden ibarettir. Devlet söz konusu yetkiye dayanarak halkın araziden genel, eşit ve serbest şekilde yararlanmasını düzenleyen ve kolaylaştıran birtakım kurallar koyabilir ve bazı koruma tedbirleri alabilir. Ayrıca gerekli gördüğü takdirde ruhsat ve imtiyaz gibi idarî tasarruflarla metrûk araziden özel nitelikli yararlandırmalar yapabilir. Fakat bu tasarrufların hiçbir zaman kamuya zarar verecek noktaya gelmemesi gerekir.

Fertlerin metrûk arazi üzerinde kurulu yetkileri onlara üç çeşit hak vermektedir. a) İntifâ Hakkı. Metrûk arazide herkesin tahsis amacına uygun olarak kamu hürriyetleri çerçevesinde genel, eşit ve serbest bir şekilde yararlanma hakkı vardır. Ancak halkın bu mallardan faydalanması başkasına zarar vermeme şartı ile sınırlandırılmıştır (Mecelle, md. 926). b) Dava Hakkı. Metrûk araziye, meselâ kamuya ait yol, meydan gibi yerlere tecavüz olduğunda ondan faydalanma yetkisine sahip

herkesin dava açma hakkı söz konusudur. Mera, baltalık gibi belirli köy ve kasaba halkının yararlandığı metrûk araziye ilişkin dava açma hakkı da o yerde oturan kişilere tanınmıştır (Mecelle, md. 1644-1645). c) Tazminat İsteme Hakkı. Metrûk arazi üzerindeki haksız bir hareket tarzı diğerlerinin haklarını ihlâl ettiği takdirde zarara uğrayan taraf fâilden tazminat isteyebilir. Meselâ kural olarak bir köy halkı diğer köyün merasından yararlanamaz. Faydalanmaya yeltenen kimse hak sahibi köy veya kasaba sakinlerince her zaman için bundan menedilebilir. Meralardan veya baltalıklardan faydalanma hakkı olmayan kimse herhangi bir şekilde bu yerlerden istifadeye kalkışırsa meydana getirdiği zararları buraların tahsis edildiği kişilere ödemekle yükümlüdür (Hâlis Eşref, s. 529).

Metrûk araziye diğerlerinden ayıran temel özellikler şunlardır: 1. Metrûk arazide tapu senedi yoktur. Bir veya birkaç köy ahalisine terk ve tahsis edilen yerler için tahsis hakkında defterhânedeki kadim kayıtlar varsa da bunlara dayanılarak köy adına senet düzenlenemez. 2. Kural olarak bu tür araziden yararlanma karşılıksızdır. Ancak pazar, panayır ve iskele gibi yerlerden defterhâne kayıtları uyarınca resim alındığı gibi (1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi, md. 95) yaylak ve kışlaklardan istifade edenlerden de yaylak ve kışlak resmi alınabilir (1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi, md. 101). 3. Metrûk arazide zaman aşımı cereyan etmez (1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi, md. 102; Mecelle, md. 1675). 4. Bu topraklara ilişkin davalarda sulh ve ibrâ câiz değildir. 5. Metrûk arazide teberru hükümleri geçerli olmaz. Bir kimse kendi arazisinin bir kısmını yol haline getirirse veya mevcut yola katılmak üzere terketse o yer yolun bir parçası kabul edilmez. Çünkü İslâm hukukunda mülkiyet hakkı terk ile sâkıt olmadığından toprak sahibi bu teberrudan her zaman vazgeçebilir. 6. Bu arazilerde sınır değişikliği geçerli değildir. Sınırlarda değişiklik suretiyle metrûk araziye katılan yerler hakkında metrûk hükümleri uygulanmadığı gibi bu araziden gasbedilen yerler de metrûk niteliğini kaybetmez (1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi, md. 98). 7. Metrûk arazide haksız inşaat hükümleri uygulanmaz. Kamu mallarında sükûletli hüsnüniyetle bina inşa edilmesi veya ağaç dikilmesi halinde yapı ve ağaçlar kıymetleri ne olursa olsun mutlaka kaldırılır (1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi, md. 97).

8. Metrûk arazide müşterek tasarruf delili müstakil tasarruf deliline tercih edilir. Doktrindeki hâkim görüşe göre meselâ iki köy arasında ortak olan baltalıklarda herhangi bir ihtilâf ortaya çıktığı ve her ikisi de baltalığa aynı zamanda zilyet bulunduğu takdirde genel ispat kaidelerinin aksine müştereken zilyet bulunma delili müstakil tasarruf deliline üstün tutulur (Mardin, *Toprak Hukuku Dersleri*, s. 89).

BİBLİYOGRAFYA :

- 1274/1858 Tarihli Arazi Kanunnâmesi (Kânnunnâme-i Arâzi), md. 5, 6, 91-102; Mecelle, md. 926, 1271, 1644-1645, 1675; Hâlis Eşref, *Külliyât-ı Şerh-i Kânûn-i Arâzi*, İstanbul 1306, s. 22-24, 49-50, 109-110, 518-560; İbrahim Hakkı, *Hukûk-ı İdâre*, İstanbul 1308, s. 6-11; Hüseyin Hüsnü, *Arazi Kanunnâmesi Şerhi*, İstanbul 1310; Ali Haydar Efendi, *Şerh-i Cedid li-Kânûn-i'l-arâzi*, İstanbul 1311, s. 10, 43, 343-361; Âtîf Bey, *Arazi Kanunnâmesi-i Hümayûnu Şerhi*, İstanbul 1319, s. 12-14, 42-43, 307-326; Ebül'ulâ Mardin, *Ahkâm-ı Arâzi*, İstanbul 1338-39, s. 3-5, 192-210; a.mlf., *Toprak Hukuku Dersleri*, İstanbul 1947, s. 74-89; Sıddık Sami Onar, "Türk Hukukunda Âmm Emlâki Teorisi (Mukayeseli Tetkik)", *Ebül'ulâ Mardin'e Armağan*, İstanbul 1944, s. 479-535; Vasfi Raşid Sevig, *Toprak Hukuku Dersleri*, Ankara 1953, I-II, 247 vd.; Bülent Köprülü, *Toprak Hukuku Dersleri*, İstanbul 1958, s. 72-95; Şakir Berki, *Toprak Hukuku*, Ankara 1967, s. 88-90; M. Zerrin Akgün, *Mer'a Hukuku ve Mer'alar ile İlgili Arazi ve Tapulama Davaları*, Ankara 1968; Ali Şafak, *İslâm Arazi Hukuku ve Tatbikatı (İlk Devirler)*, İstanbul 1977, s. 224-253; Halil Cin, *Türk Hukukunda Mer'a, Yaylak ve Kışlaklar*, Ankara 1980; a.mlf., *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Konya 1992, s. 38-41; Fikret Eren, *Toprak Hukuku*, Ankara 1991, s. 47-53; M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1999, s. 381-382; a.mlf., "Arazi Kanunnâmesi", *DİA*, III, 346-347; H. Mehmet Günay, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Kamu Malları*, İstanbul 2001; a.mlf., "Himâ", *DİA*, XVIII, 52-55; Salim Ögüt, "Harim", *DİA*, XVI, 188-190.

HACI MEHMET GÜNAY

METTÂ b. YÜNUS

(متا بن يونس)

Ebû Bısr Mettâ b. Yünus el-Kunnâi (Yünâni) (ö. 328/940)

Aristo'nun eserlerinin şârih ve mütercimlerinden, mantık öğretmeni.

Bağdat yakınlarında doğdu. "Yünâni" nisbesi aslen Rum olduğunu ifade eder. Nestûrî mezhebine mensup bir hıristiyandır. Bağdat'ın 90 km. güneyinde bulunan ve muhtemelen bir manastır etrafında olduğu için bu manastırın adıyla anılan Deyrükunnâ'da Mâr Mârî Manastır'ndaki

okulda eğitimini tamamladıktan sonra Bağdat'a gitti. Hocaları arasında Süryânîce mantık dersleri veren, özellikle Aristo yorumlarını nakleden Ebû Yahyâ el-Mervezî, Ebû İshak el-Kuveyrî ve tabiat felsefesiyle ilgilenen müslüman kelâmcı İbn Kernîb bulunmaktadır (İbnü'n-Nedîm, s. 382-383; diğer hocaları için bk. İbnü'l-Kiftî, s. 212; İbn Ebû Usaybia, s. 317). Başta Fârâbî olmak üzere çok sayıda talebe yetiştirdi. 11 Ramazan 328 (20 Haziran 940) tarihinde Bağdat'ta öldü.

İbnü'n-Nedîm'in verdiği bilgiye göre Mettâ kendi döneminin önde gelen mantıkçısı idi. Eserlerinin önemli bir kısmı, Aristo'nun bilhassa *Organon*'u teşkil eden kitaplarının tefsirinden veya tefsirlerinin tercümesinden oluşmaktadır (*el-Fihrist*, s. 362-366; Müller, s. 25-33). Çalışmalarından pek azı günümüze ulaştığı için bunlardan hareketle Mettâ'nın düşüncesi hakkında bir sonuca ulaşmak oldukça zordur. Kaynaklar, Aristo'nun mantık eserlerinin Arapça'ya nakli sürecinde Mettâ'nın nihaî halkada bulunduğunu ve ondan sonra mantık eserlerinin tercümesinden çok Fârâbî'de görüldüğü gibi telif eserlerin ortaya çıkmaya başladığını kaydeder. Mettâ'nın tercümeleri lafzî olmaktan ziyade mâna tercümesi olarak görünmekte, mütercimın asıl metin üzerinde bazı tasarruflarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun sebebi, muhtemelen onun Aristo'ya ait eserleri doğrudan doğruya Grekçe'den değil Süryânîce tercümelelerinden çevirmesi, bu çevirilerin özellikle İskenderiye mektebinin yorumlarını yansıtmaması, diğer taraftan Mettâ'nın, o dönemde Bağdat'taki müslüman ulemânın teşkil ettiği entelektüel ortamı da dikkate alarak tercümelemleri bu ortama uygun bir şekilde yapmamasıdır (İbnü'n-Nedîm, s. 362). İbnü'l-Kiftî'nin, Mettâ'nın kastının "tâlim ve tefhim" olduğunu söylemesi ve bu hususta onun eserlerine güvenildiğini belirtmesi de bununla ilgili görünmektedir (*İhbârü'l-ʿulemâʿ*, s. 212). Suter ve Sarton gibi ilim tarihçileri her ne kadar Mettâ'nın Grekçe'den Arapça'ya tercümelemler yaptığını söyleseler de (*Die Mathematiker*, s. 50; *Introduction*, I, 629) tarihî kaynaklarda onun Grekçe bildiğine dair bir kayıt bulunmadığı gibi tercüme ve tefsirlerinde Süryânîce metinlere dayandığı nakledilmektedir (İbn Ebû Usaybia, s. 317). Aristo mantığı üzerine gerçekleşen meşhur mantık tartışmasında da (aş. bk.) Ebû Saîd es-Sîrâfî Mettâ'nın Grekçe bilmediğini açıkça ifade etmektedir (Ebû Hayyân et-Tevhîdî, I, 111). Ni-

tekim bu dönemde Grek düşüncesiyle irtibatı olan ve mantıkla ilgilenen sınırlı çevrede bilindiği ve öğretildiği halyle Aristo mantığı ciddi tenkitlere konu olduğu gibi bu çerçevede bir meşruyet sıklığı ile karşı karşıya kalmıştır (Goldziher, s. 24-26). Aristo'dan yapılan çevirilerin de bazı mantık tarihçilerine bu eserlerin *Organon* tercümesi olmadığını söyleyecek kadar filozofun asıl metninden uzak çeviriler olduğu görülmektedir (*Mantıku Aristô*, neşredenin girişi, I, 11). Bu uzaklık, genel olarak Grek düşüncesi tercüme edilirken aynı zamanda bir dönüşüme de uğratıldığını göstermektedir. Bu çerçevede kaynaklara geçen bir tartışma, mantığa yöneltilen eleştirilere ve mantıkçıların bunlara karşı mantığı nasıl savduklarına dair bir fikir verecek niteliktedir. Mettâ'nın düşünce şekli konusunda, onunla nahivci Ebû Saîd es-Sîrâfî arasında geçen ve Ebû Hayyân et-Tevhîdî tarafından nakledilen bu tartışma (*el-İmtâʿ ve'l-muʿânese*, I, 104-129), aynı zamanda o dönemde dinî ilimlerle felsefe ve mantık arasındaki irtibatı kavramaya yarayacak bazı önemli ipuçları vermektedir. Diğer taraftan bu tartışmada dile getirilen çeşitli argümanlar daha sonra başta Fârâbî olmak üzere mantıkçılar tarafından geliştirilirken buna karşılık nahivciler de kendi argümanlarını güçlendirme yollarını aramışlardır (bk. MANTIK). Söz konusu tartışma, Mettâ'nın düşünce tarzını ve bu tarzın dönemindeki müslüman âlimler tarafından nasıl algılandığını göstermesi açısından özel bir öneme sahiptir.

Bir mütercim, şârih ve mantık öğretmeni olarak bilinen Mettâ'nın, Aristo'nun *Organon* isimli mantık külliyyatının önemli bir kısmını Arapça tercümesinden ve şerhinden oluşan çok sayıda eserinden bahseden kaynaklar onun bunların yanında daha birçok alanda çalışmaları bulunduğunu nakletmektedir (*Mantıku Aristô*, neşredenin girişi, I, 23). Eserlerinin sayısı yirmi civarında zikredilmektedir (bir listesi için bk. *DMBİ*, V, 212-213). Bunlardan üç tanesi günümüze ulaşmış olup ilki Aristo'nun *II. Analitikler*'inin Arapça çevirisidir ve İshak b. Huneyn'in Süryânîce çevirisinin Arapça'ya nakledilmiş şeklindedir (*Mantıku Aristô*, II, 329-485). İkinci eser Aristo'nun *De Poetica*'sının (*Kitâbü's-Şiʿr*) Arapça tercümesidir. İbnü'n-Nedîm'in Mettâ'nın Süryânîce'den çevirdiğini söylediği (*el-Fihrist*, s. 363) bu eser de neşredilmiştir (nşr. D. S. Margoliouth, London 1887; J. Tkatsch, Vienna 1928-1932; Abdurrahman Bedevî, Kahire 1953;

Şükrî Muhammed Ayyâd, Kahire 1967). Kaynaklarda Mettâ'nın eserleri arasında Sîrâfî ile yaptığı tartışmanın metni de zikredilmektedir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 370). Bu metin İngilizce (D. S. Margoliouth, *JRAS* [1905], s. 79-129) ve Fransızca'ya (Taha Abderrahmane, *Arabica*, XXV [1978], s. 310-323) çevrildiği gibi hakkında bazı çalışmalar da yapılmıştır (mesela bk. Mahdi, s. 51-83; Abdurrahman el-Hâc Sâlih, I [1960], s. 67-86; Endress, VI/11 [2002], s. 205-216).

BİBLİYOGRAFYA :

Aristoteles [Aristo], *Mantıku Aristô* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Küveyt 1980, II, 329-485; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 11, 21, 23; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1969, s. 362-366, 382-383; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâʿ ve'l-muʿânese* (nşr. Ahmed Emîn - Ahmed ez-Zeyn), Beyrut 1373/1953, I, 104-129; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-ʿulemâʿ*, s. 212; İbn Ebû Usaybia, *ʿUyûnü'l-enbâʿ* (nşr. Nizâr Rızâ), Beyrut, ts. (Dâru mektebeti'l-hayât), s. 317; A. Müller, *Die griechischen Philosophen in der arabischen Überlieferung*, Halle 1873 → (*Greek Philosophy and the Arabs* I içinde, ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 2000, s. 1-60; Suter, *Die Mathematiker*, s. 50; I. Goldziher, *Stellung der alten islamischen Orthodoxie zu den antiken Wissenschaften*, Berlin 1916 → (*Greek Philosophy and the Arabs* I içinde, ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 2000, s. 311-356; Brockelmann, *GAL*, I, 228; *Suppl.*, I, 370; Sarton, *Introduction*, I, 629; N. Rescher, *The Development of Arabic Logic*, Pittsburgh 1964, s. 119-122; M. Mahdi, "Language and Logic in Classical Islam", *Logic in Classical Islamic Culture*, Wiesbaden 1970, s. 51-83; D. S. Margoliouth, "The Discussion Between Abû Bîshr Mattâ and Abû Sa'îd al-Sîrâfî on the Merits of Logic and Grammar", *JRAS* (1905), s. 79-129; Abdurrahman el-Hâc Sâlih, "en-Nahvü'l-ʿArabî ve Mantıku Aristô", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, I, Cezayir 1960, s. 67-86; Taha Abderrahmane, "Discussion entre Abû Sa'îd el-Sîrâfî, le grammairien et Mattâ b. Yûnus, le philosophe", *Arabica*, XXV, Leiden 1978, s. 310-323; G. Endress, "Klasik İslâm Düşüncesinde Yunan Mantığı Savunucuları ile Arap Nahivçileri Arasındaki Tartışmalar" (trc. Mehmet Şirin Çıkar), *EKEV Akademi Dergisi*, VI/11, Erzurum 2002, s. 205-216; a.mlf., "Mattâ b. Yûnus", *EI²* (İng.), VI, 844-846; Seyyid Ca'fer Seccâdî, "Ebû Bîshr Mattâ b. Yûnus", *DMBİ*, V, 212-213.

TAHSİN GÖRGÜN

MEVÂCİB

(مواجب)

Osmanlılar'da memur ve askerlere verilen maaş için kullanılan terim.

Sözlükte "yapılması, verilmesi gerekli olan" anlamındaki mâ vecebden geldiği belirtilen mevâcib kelimesi terim olarak memur ve askerlere verilen maaş karşılı-